

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת בהר בחוקותי, תשס"ט

מספר 809

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות

ע"ש הלנה ופאול שולמן

לעולם יהא אדם זהיר באונאת אשתו

"אונאת דברים" היא האיסור שלא לומר לאדם אחר דברים המצערים אותו.¹ חכמים למדו איסור אונאת דברים מהפסוק בפרשתנו: "ולא תזנו איש את-עמיתו וְנִרְאָתָּ מֵאֶלֶּיךָ פִּי אֲנִי ה' אֶל־לִהְיֶכֶם" (כה:ז), ואמרו: "באונאת דברים הכתוב מדבר",² שהרי איסור אונאת ממון נלמד מפסוק אחר באותו פרק.³ ונאמר במשנה (בבא מציעא ד, י): כשם שאונאה במקח וממכר כך אונאה בדברים. לא יאמר לו 'בכמה חפץ זה' והוא אינו רוצה ליקח. אם היה בעל תשובה לא יאמר לו 'זכור מעשיך הראשונים'. אם הוא בן גרים לא יאמר לו 'זכור מעשה אבותיך'.

התלמוד מביא עוד דוגמאות לדברים האסורים משום אונאת דברים:⁴ אם היה גר ובא ללמוד תורה אל יאמר לו פה שאכל נבילות וטריפות, שקצים ורמשים בא ללמוד תורה שנאמרה מפי הגבורה. אם היו חמרים מבקשין תבואה ממנו, לא יאמר להם לכו אצל פלוני שהוא מוכר תבואה – ויודע בו שלא מכר מעולם, אלא שמתכוין להתלך דרך בזיון במוכר או בחמרים.⁵ אם כן, אסורה כל אמירה שיש בה גרימת צער לאדם אחר.

חז"ל כללו בדיני אונאת דברים גם הדרכה לתקינות היחסים בין איש לאשתו, כפי הציטוט שבכותרת.⁶ כידוע, שלום בית אינו מובן מאליו, ועל בני הזוג לחזור ולטרוח שוב ושוב כדי להשכינו ביניהם. חז"ל עמלו רבות כדי להוציא מלב האיש את התחושה שיש לו בעלות על אשתו. האישה אינה קניינו של הבעל אלא שותפה מלאה שלו, גם אם יש ביניהם הבדלים ברמת ההשכלה, ברמת ההכנסה, במעמד החברתי או בחלוקת התפקידים בבית ומחוצה לו. ישנן אמירות נגד אלימות של האיש כלפי אשתו, הן מילולית הן פיזית, ורמב"ם מביא בשם חז"ל "שיהיה אדם מכבד את אשתו יתר מגופו ואוהבה כגופו... ולא יטיל עליה אימה יתירה ויהיה דיבורו עמה בנחת ולא יהיה עצב ולא רוגז".⁷ והנוהג כך, "האוהב את אשתו כגופו והמכבדה יותר מגופו... עליו הכתוב אומר וידעת כי שלום אהלך".⁸ ועוד אמרו:⁹ "לעולם יהא אדם זהיר בכבוד אשתו שאין ברכה מצויה בתוך ביתו של אדם אלא בשביל אשתו".

המשנה¹⁰ מביאה את דעת ר' אליעזר שרשאי אדם להשביע את אשתו "על פילכה ועל עיסתה". כלומר, אם הבעל אינו מאמין לאשתו בעניין ההוצאות הכספיות שהיא מוציאה, הוא רשאי לדרוש ממנה להישבע שלא הוציאה יותר מכפי שהיא טוענת. התלמוד דוחה את דעת ר' אליעזר בנימוק שזכותה של האישה לחיות בשלווה בלי שהבעל יחשוד בה על ענייני יום-יום.¹¹ טענת האישה היא "כיון דקדייקת בתראי כולי האי לא מצינא דאדור בהדך" (כיוון שאתה

¹ על הרעיון הכללי של אונאת דברים ראו: שמאי לייבוביץ, "הכוונה המסתתרת מאחורי המילים", דף שבועי לפרשת בהר-בחוקותי תשס"ב (מס' 433). על פרטי ההלכות שבאונאת דברים ראו: דוד משלוב, "על השקילה המאוזנת של צרכי הבריות במצוות שבין אדם לחברו", דף שבועי לפרשת בהר תשס"ז (מס' 185). בדברים שלהלן לא באנו לחזור על הנאמר או לחלוק עליו, אלא להציג את הפן המיוחד שבאונאת דברים בין איש לאשתו.

² בבלי, בבא מציעא נח ע"ב.

³ "וכי-תמקרו ממקד לעמיתך או קנה מיד עמיתך אל-תזנו איש את-אחיו" (כה:יד).

⁴ שם.

⁵ עיינו כסף משנה על הרמב"ם הלכות מכירה פ"ד הי"ד.

⁶ שם נט ע"א.

⁷ רמב"ם הלכות אישות פרק ט"ו הי"ט.

⁸ יבמות סב ע"ב.

⁹ בבא מציעא שם.

¹⁰ כתובות פ"ט מ"ד.

¹¹ בבלי כתובות פו ע"ב.

מדקדק אחריי כל כך אין רצוני לחיות אתך, י"ש), וכפירוש רש"י שם: הואיל ואתה חושד בי ומדקדק אחריי "אינך אוהב ומאמין אותי". הסוגיה שם מסיימת בקביעה החריפה "אין אדם דר עם נחש בכפיפה", ומשמעה שהאיש הזה מכונה 'נחש' ולא בכדי; הוא מתנהג כלפי אשתו בדרך בלתי סבירה בעליל, בניגוד לזכות הבסיסית של האישה לכבוד, לאמון ולהערכה.

על אונאת דברים אמרו חז"ל "גדול אונאת דברים מאונאת ממון". כלומר מריבה בין בני זוג וגרימת צער חמורה מרמאות בכספים. ולמה? משום ש"זה ניתן להישכון וזה לא ניתן להישכון".¹² אדם שמרמה אדם אחר ומוציא ממנו ממון שלא כדין אפשר לתבוע אותו לדין, והצד המרומה יזכה לקבל את כספו חזרה. אבל על אונאת דברים אי אפשר לתבוע את הזולת. דברים שנאמרו אין דרך לבטלם; הם אינם ניתנים להישכון. המונח 'אונאת דברים' הוא מושג משפטי-מוסרי שמשמעותו עברה שאין לנפגע דרך משפטית לתבוע את עלכונו, ובכל זאת היא אסורה בתכלית. אדם ברוך מסכם זאת כך בספרו "סדר יום":¹³

ומדוע אונאת דברים חמורה מאונאת ממון? כי ממון ניתן להחזיר, בקרן או בקרן וריבית. ואילו התועבה שעולל לאשתו – מי ואיך יחזיר... אוויל יחשוב שאונאת האשה, ואונאת דברים בכלל, אינה חמורה בגלל שאין מגישים עליה כתב אישום. ובגלל שהיא לכאורה רק עניין של מלים, של מחשבות. של דברים. וההלכה אומרת לאוויל: תיענש על ידי הצדק הקוסמי, האלוקי. ואונאת דברים היא דוגמא למטא-משפט ולעל-משפט של ההלכה: פעולות שאינן מבשילות לכתבי אישום, ובכל זאת הן עבירה ועבריינות מוחלטות.

חוסר כבוד של הבעל לאשתו והתנהגות מגונה שלו כלפיה יכולים להיות אפילו עילה לחיוב גט,¹⁴ כלומר בית הדין יחייב את הבעל לגרש את אשתו בשל אלימות מילולית. "מי שהורגל לכעוס ולהוציא את אשתו תמיד שכופין אותו להוציא וליתן כתובה".¹⁵ על אחת כמה וכמה אם הבעל גם אליים פיזית ולא רק מילולית. ובא מעשה לפני רבי שמעון בן צמח דוראן:¹⁶

אשה שבעלה מצער אותה הרבה עד שמרוב הצער היא מואסת אותו והכל יודעים בו שהוא אדם קשה הרבה והיא אינה יכולה לסבול אותו לרוב הקטטות והמריבות וגם שהוא מרעיבה עד שהיא שנאה את החיים, והיא אינה יכולה לבוא לבית הדין מפני שאחד מבעלי ההוראה הפחידה שאם תשאל כתובתה בבית הדין – שתפסיד אותה.

כלומר אותה אישה אומללה לא זו בלבד שסבלה עלבונות מבעלה אלא גם פחדה להתלונן עליו שמא יאשימו אותה. אחד מרבני הקהילה טרח 'לייעץ' לה שאם תתלונן על בעלה סופה שתינזק בעצמה. בתשובתו עונה הרב שיש לכפות את הבעל בגט:

שיוציא ויתן כתובה דקיימא לן (= שקיים לנו, י"ש) "לחיים ניתנה ולא לצער"... לפי שאין אדם דר עם נחש בכפיפה... שיותר קשה היא מריבה מחסרון מזונות ואיזו טובה יש לאשה שבעלה מצערה במריבה בכל יום ויום... ואם היא מרוב שיחה וכעסה הולכת לבית הדין ותובעת כתובתה לא הפסידה כלום ורחמנא ליצלן מעלבון העלובות. וכי כך עונין אל המעיקות?! וראוי לבית הדין לגעור בו ולקרא עליו המקרא הזה "הרצחת וגם ירשת" שזה יותר קשה ממות הוא... והדיין הכופה לחזור לבעלה אם מרדה כדין הישמעאלים, מנדין אותו.

הרב שמעון בן צמח דוראן לא רק ממליץ לכפות גירושין על הבעל אלא גם נוזף בדיין שמפחיד את האישה, או כופה אותה לחזור לבעלה. לדבריו, יש לנדות דיין כזה.

גם בימינו אנו מוצאים שהתנהגות לא ראויה של הבעל כלפי אשתו עשויה לשמש עילה לכפיית גט. לדוגמה, בשנת

תשס"ז פסק בית הדין הרבני בנתניה לכפות גט:¹⁷

והנה גם בעובדא זו לא הוזכר כלל שהבעל היה מכה את אשתו, אלא שהיה מצערה, ושמע מינה (=ולמד מזה) שאף היכא שמצער את אשתו וגורם לה התעללות נפשית חייב לגרשה והיכא שהצער מרובה יש לומר שאף יכפו את הבעל לגרשה.

לסיכום: חכמים נזהרו בכבוד האישה והחילו על היחסים שבין איש לאשתו חלק מהלכות אונאת דברים. אמנם גם על האישה חלים כללים באשר לחובתה ביחס נאות כלפי הבעל, אולם נושא זה ראוי לדיון נפרד.

ד"ר יואל שילה

המכללה האקדמית אשקלון

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע

¹² כבא מציעא נח ע"ב.

¹³ א' ברוך, סדר יום: חיי יום-יום בראי ההלכה, ירושלים 2000, עמ' 46.

¹⁴ ראו בית יוסף אבן העזר סימן קנד שהביא פוסקים רבים שהולכים בדרך זו.

¹⁵ שו"ת הרשב"א חלק א סימן תרצג.

¹⁶ שו"ת תשב"ץ חלק ב סימן ח. רבי שמעון בן צמח דוראן (1361 – 1444) היה רב ופוסק באלג'יר.

¹⁷ מספר תיק 1-21-9465 מתאריך כ"ו בשבט תשס"ז. אמנם, כמו ברוב הדיונים מעין זה, יש עילות נוספות לתביעת הגט.